

5. Сура Н. А. Методичне забезпечення та організація навчання курсу професійно орієнтованого спілкування іноземною (англійською) мовою у ВНЗ. *Вісник ЛДПУ ім. Т.Г. Шевченка*. 2003. № 7 (63). С. 205–207.

6. Теляшенко В. Л. Професійно орієнтоване навчання студентів іноземної мови в немовному вузі. *Теорія та практика державного управління*. Вип.4. Актуальні питання навчання іншомовної комунікації у вищих навчальних закладах: матеріали наук.-практ. конф., 20 травня 2003 р. Харків : Магістр, 2003. С. 78–81.

УДК 159.923:364-057.36

**ПОТЕНЦІАЛ АКМЕОЛОГІЇ ТА АКМЕОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ В ОРГАНІЗАЦІЇ
РЕАБІЛІТАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ – УЧАСНИКІВ
БОЙОВИХ ДІЙ ФАХІВЦЯМИ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ**

Бриндіков Ю. Л.

Хмельницький національний університет

У статті розглянуто сутність реабілітації як наукової категорії. Проаналізовано потребу проведення реабілітаційної роботи фахівцями соціальних служб з військовослужбовцями – учасниками бойових дій. Обґрунтовано доцільність використання потенціалу акмеологічного підходу під час реабілітаційної діяльності з комбатантами. Головна увага зосереджена на висвітленні сутності та характеристиці конкретних практичних моделей, що базуються на акмеологічному підході. Зокрема, проаналізовано практичні аспекти таких моделей, як: навчання життєвим навичкам, мотивації, афективного навчання, копінг-поведінки, самоефективності, соціальної підтримки.

Ключові слова: реабілітація, комбатанти, акмеологія, акмеологічний підхід, практичні моделі.

**ПОТЕНЦИАЛ АКМЕОЛОГИИ И АКМЕОЛОГИЧЕСКОГО ПОДХОДА
В ОРГАНИЗАЦИИ РЕАБИЛИТАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
ВОЕННОСЛУЖАЩИХ – УЧАСТНИКОВ БОЕВЫХ ДЕЙСТВИЙ СПЕЦИАЛИСТАМИ
СОЦИАЛЬНЫХ СЛУЖБ**

Бриндиков Ю. Л.

Хмельницкий национальный университет

В статье рассмотрена сущность реабилитации как научной категории. Проанализированы необходимость проведения реабилитационной работы специалистами социальных служб с военнослужащими – участниками боевых действий. Обоснована

целесообразность использования потенциала акмеологического подхода при организации реабилитационной деятельности с комбатантами. Главное внимание сосредоточено на освещении сущности и характеристике конкретных практических моделей, основанных на акмеологическом подходе. В частности, проанализированы практические аспекты таких моделей: обучение жизненным навыкам, мотивации, аффективного обучения, копинг-поведения, самоэффективности, социальной поддержки.

Ключевые слова: реабилитация, комбатанты, акмеология, акмеологический подход, практические модели.

**POTENTIAL OF ACMEOLOGY AND ACMEOLOGIC APPROACH IN
THE ORGANIZATION OF REHABILITATION ACTIVITIES OF THE SERVICEMEN
THE COMBATANTS BY THE SOCIAL SERVICES'S SPECIAISTS**

Brindikov Y. L.

Khmelnysky National University

The experience gained during the fighting has a negative impact on the combatants. As a result, after returning to a peaceful life, they often can not adapt to a peaceful life, they are not always understood by their relatives, they also have difficulty communicating, it is difficult to self-actualize and there are conflicts in their families. Often the combatants themselves can not cope with these changes, therefore they need qualified assistance, which involves the organization of rehabilitation activities. It is considered in the article the essence of rehabilitation as a scientific category in pedagogical literature. As practice shows, servicemen the combatants require increased social attention and organization of the system of complex rehabilitation from the social services' specialists. It is substantiated that the methodological basis of acmeology provides opportunities for qualitative organization of rehabilitation activities with the combatants, and the acmeological approach is one of the most promising, which allows transferring rehabilitation activities from the regime of simple functioning in social services to the mode of creative development. The main focus is on highlighting the essence and characterization of specific practical models based on the acmeological approach. In particular, there are outlined the content is analyzed and the practical aspects of such practical models as life skills training, motivation, affective learning, coping behavior, self-efficacy and social support. The use of practical models will help to intensify the internal capabilities of the combatant and facilitate the use of all resources. On their basis, the combatant will be able to restore his status in the process of adaptation to the conditions of peace after the effects of military conflict. A social specialist, mastering in his practical activity, innovations based on the acmeological approach is an innovator free from stereotypes. The acmeological approach contributes to the formation of a high level of moral duty and responsibility to each participant in military operations, who sought rehabilitation assistance in social services.

Key words: rehabilitation, the combatants, acmeology, acmeological approach, practical models.

Постановка проблеми. Актуальність надання фахівцями соціальних служб реабілітаційної діяльності визначається необхідністю реалізації Законів України («Про державні соціальні стандарти і державні соціальні гарантії», «Про соціальні послуги»,

«Про реабілітацію інвалідів в Україні», «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»), Наказу Міністерства соціальної політики України «Про затвердження Переліку соціальних послуг, що надаються особам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати» та інших нормативно-правових актів, що регулюють правовідносини у цій сфері, та міжнародних договорів України. Нині особливої уваги потребують «такі нові для нашої країни категорії осіб, допомогу яким повинні надавати соціальні реабілітологи, як: учасники антитерористичної операції та їх сім'ї, постраждалі військовослужбовці і їх родини, переселенці» [1, с. 41]. Як доводять науковці [2; 3], при всій багатогранності військових конфліктів система психологічної допомоги та реабілітації спрямована на збереження психічного й соматичного здоров'я.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що загальні аспекти реабілітації представлені у роботах Л. Вакуленка, Т. Добровольської, М. Фролова, С. Харченка, Л. Яковлевої та ін. Правові аспекти організації реабілітаційної діяльності з інвалідами схарактеризовані у публікаціях В. Андрєєва, Я. Безуглої, Н. Болотіної, П. Пилипенка, Л. Шумної та ін. Теоретичні та практичні аспекти реабілітації військовослужбовців вивчали В. Алещенко, В. Лесков, М. Маслова, Н. Пономаренко, О. Савченко, О. Хміляр та ін. Зважаючи на те, що такі клієнти соціальних служб, як воїни, що були учасниками військових дій, – комбатанти – є доволі новими, то існує чимало аспектів, що доцільно з'ясувати. Так, потребують більш ґрунтовного вивчення питання, які передбачають упровадження у реабілітаційну діяльність комбатантів акмеологічного підходу.

Означені питання потребують більш ґрунтовного вивчення, що й було покладено в основу статті. **Мета** – проаналізувати сутність та зміст реабілітації та дослідити потенціал акмеологічного підходу під час організації реабілітаційної діяльності з військовослужбовцями – учасниками бойових дій.

Виклад основного матеріалу дослідження. В основу нашого дослідження було покладено визначення наукової дефініції «соціальна реабілітація» у баченні І. Зверєвої як комплекс заходів, спрямованих на налагодження (відтворення) порушених (втрачених) особою (групою осіб) суспільних зв'язків і відносин; формування (відновлення) її соціального статусу; забезпечення соціальної адаптації та реалізації у суспільстві; досягнення певної соціальної незалежності [5, с. 384]. Реабілітація, на думку В. Шпак [8], передбачає встановлення довірливих взаємин, створення ситуації успіху, формування позитивної самооцінки, мотивації досягнення, надання індивідуальної допомоги, розвиток моральних уявлень, вироблення адекватних навичок поведінки і спілкування, підвищення

рівня саморегуляції. Узагальнюючи, наголосимо, що реабілітація (відновлення) має широке змістовне розуміння і вживається практично у всіх сферах діяльності людини.

Насамперед, ми виходили з тих перспектив, що надання реабілітаційної допомоги клієнтам фахівцями соціальних служб повинна базуватися на професіоналізмі, невідкладності, простоті, наступності, надійності, індивідуальності [4, с. 36]. Як доводить Т. Мосійчук, неодмінною умовою соціальної реабілітації є культурна самоактуалізація особистості, її активна робота над своєю соціальною досконалістю. Та якими б сприятливими не були умови, результати соціальної реабілітації залежать від багатьох обставин, а також від професіоналізму фахівців, які допомагатимуть особистості змінюватись [6, с. 80].

Як свідчить сумна статистика, лише за останні 25 років ми стали свідками таких війн, як Південноосетинська війна (1990 – 1992 рр.), громадянська війна в Грузії (1990 – 1993 рр.), Карабахська війна (1991 – 1994 рр.), війна в Хорватії (1991 – 1995 рр.), збройний конфлікт у Придністров'ї (1992 р.), продовження громадянської війни в Афганістані (1992 – 2001 рр.), осетино-інгушський конфлікт (1992 р.), Грузино-абхазька війна (1992 – 1993 рр.), Боснійська війна (1992 – 1995 рр.), Перша чеченська війна (1994 – 1996 рр.), Косівська війна (1998 – 1999 рр.), Друга чеченська війна (1999 – 2009 рр.), війна в Грузії (2008 р.), війна на сході України (2014 – до сьогодні), Сирійська війна (2011 – до сьогодні) та ін. Як доводять військові психологи, незвичайний перебіг цих сучасних воєн свідчить про необхідність розгляду та врахування не тільки й не стільки суто військових аспектів, скільки політичних, соціокультурних, економічних, інформаційних, геополітичних фреймів конфліктів. Як наслідок, до традиційних соціальних груп, що є клієнтами соціальних служб, приєдналися нові категорії громадян (демобілізовані військовослужбовці, тяжкопоранені, дезадаптовані молоді люди, сім'ї та діти, які постраждали унаслідок військових дій). Отже, як бачимо у переліку тих категорій клієнтів, який вкрай необхідна допомога вагому роль посідають комбатанти. На доцільності спеціально організованої діяльності з учасниками бойових дій наголошує Т. Матвійчук [7], який зазначає, що на сучасному етапі важливим є «розуміння необхідності процесу соціально-психологічної реабілітації та адаптації учасників бойових дій для профілактики дезадаптації військовослужбовців та допомоги їм у період відновлення» [7, с. 150]. Погоджуємося із автором у тому, що адаптація учасників бойових дій до мирного життя необхідно розглядати як виклик перед суспільством та державою, які виявилися в значній мірі не готові належним чином забезпечити успішну реабілітацію бійців АТО. Після повернення до мирного життя комбатанти переживають нові стреси, пов'язані з нерозумінням близьких, соціальною адаптацією, труднощами в спілкуванні,

відсутністю можливості максимально реалізувати усі свої потенційні можливості через професійне самовизначення. Усі ці явища утворюють внутрішні передумови дезадаптації в нових умовах соціуму. Як показує практика, військовослужбовці ЗСУ, які брали участь у бойових діях, потребують підвищеної соціальної уваги та організації системи комплексної реабілітації з боку фахівців соціальних служб.

На основі узагальнення напрацювань науковців ми розуміємо реабілітацію комбатантів як процес організованого, поступового й неконфліктного та нетравмуючого повернення їх у систему соціальних зв'язків та відносин мирного часу. Вважаємо, що реабілітаційну діяльність необхідно здійснювати з усіма учасниками бойових дій із метою профілактики розвитку у них посттравматичних стресових розладів, дезадаптації, конфліктів із оточуючими. Варто брати до уваги й той факт, що реабілітаційні заходи необхідно розпочинати здійснювати вже в ході бойових дій із військовослужбовцями, які надходять в медичні пункти та пункти (центри) психологічної допомоги та реабілітації і тривають протягом тривалого часу в процесі мирного життя. На основі узагальнення встановлено, що комплекс реабілітаційних заходів здійснюється на госпітальному, санаторному й амбулаторно-поліклінічному етапах. Так, на першому етапі здійснюється навчання людей з інвалідністю методам психічної саморегуляції, проводяться психофізичні тренування зі зняття м'язових затисків, неактуальної психічної напруги. Велике значення має працетерапія, яку доцільно використовувати з самого початку реабілітації. На другому етапі необхідно системно здійснювати допомогу комбатантам у розв'язанні психологічних проблем. Тоді як третій етап присвячується особистісному зростанню, розвитку активності, формуванню комунікативної компетентності. Вагому роль на третьому етапі відіграють створення емоційно-підтримуючої атмосфери для здійснення індивідуальної та групової реабілітації. У практичній площині виокремлюють медичну, фізичну, психологічну, соціальну, педагогічну та професійну реабілітацію. Серед зазначеного переліку фахівці соціальних служб повинні ґрунтовно опанувати передові технології й інноваційні методи проведення соціальної, педагогічної, психологічної та професійної реабілітації. Зокрема, ми схилиємося до позиції, що організовуючи професійну реабілітацію комбатантів, доцільно використовувати надбання акмеології та максимально використовувати акмеологічний підхід.

Передусім ми виходили з тих міркувань, що сутність акмеології передбачає системний розгляд у єдності процесів професійного й особистого розвитку особистості людини й аналіз найбільш сприятливих шляхів досягнення професійної майстерності на основі максимальної реалізації творчого потенціалу особистості. Акмеологію можна розглядати як науку,

що виникла на стику природничих, суспільних і гуманітарних дисциплін, вивчає закономірності та механізми розвитку людини на ступені її зрілості, особливо при досягненні найбільш високого рівня розвитку. На основі аналізу напрацювань С. Пальчевського [11] було з'ясовано, що серед невіршених завдань акмеології особливої уваги потребує: розробка психотехнік самовизначення особистості; дослідження проблем, пов'язаних із механізмами формування фахової мотивації, потреб в актуалізації особистісного та фахового потенціалу; розробка конкретного методичного інструментарію.

Визнаємо, що акмеологія як галузь наукового пізнання дозволяє по-новому підійти фахівцям соціальних служб до організації реабілітації комбатантів, які отримали доволі важкий досвід. Притримуємося позиції про те, що у кожного військовослужбовця є своя вершина, так би мовити, власний «Олімп», кожен прагне досягнути найвищої точки в цій праці. Однак у загальному контексті кінцевий результат залежить від уміння отримати перемогу над собою. У цьому контексті вбачаємо, що методологічна база акмеології дає можливість для якісної організації реабілітаційної діяльності з комбатантами, тоді як акмеологічний підхід дозволяє перевести реабілітаційну діяльність з режиму простого функціонування в режим творчого розвитку. Як доводять науковці [9; 10; 12], в основу реалізації реабілітаційної діяльності комбатанта соціальний фахівець може покласти практичні моделі, що базуються на акмеологічному підході, а саме: навчання життєвим навичкам; мотивації; афективного навчання; копінг-поведінки; самоефективності; соціальної підтримки.

Отже, модель розвитку життєвих навичок, як встановлено, базується на формуванні вміння розвивати у комбатантів конкретні життєві навички. Зокрема, необхідно представити інформацію про якість, стиль, здоровий спосіб життя, способи зміцнення здоров'я. Під час практичної діяльності фахівець соціальної служби має зробити головний акцент на формуванні особистих навичок управління поведінкою. У цьому контексті необхідно сфокусувати увагу на розвитку вміння фіксувати вибір подальшого стилю життя; розробити план самовдосконалення; розвинути навички особистісного контролю, а також допомогти комбатанту в оволодінні найефективнішими стратегіями прийняття доленосних рішень у своєму особистісному та професійному житті. Вагому роль відіграють і такі життєві навички, як зниження тривоги, психосоматичної саморегуляції і релаксації; навчання соціальним навичкам (комунікації, відстоювання своїх позицій, налагодження соціальних контактів). Важливою у практичній роботі з військовослужбовцями, які були учасниками бойових дій, є використання моделі мотивації, в основу якої покладено переконання про те, що без розуміння особою необхідності зміни свого мислення та стилю життя, якість її життя

не буде високою і вона буде приречена на психологічну та соціальну дезадаптацію, що з часом призведе до руйнування власного духовного світу. У цьому контексті важливою є робота із мотивацією комбатанта, з підвищенням у нього самоефективності щодо відновлення втраченого сенсу життя.

У найбільш загальному контексті, зміст програм афективного навчання полягає в тому, щоб навчити комбатантів регулювати власний емоційний стан. Причому доцільно робити головний акцент на тому, що комбатант повинен не вдаватися до різних форм саморуйнівної поведінки, а поступово та системно відновити свій втрачений статус та легко повернутися до мирного життя. Внутрішня активізація потенціалу особи передбачає постійне підкріплення активного і позитивного світосприймання, розвиток здібностей і ресурсів, спрямованих на досягнення індивідуальних і суспільних цілей; розширення знань і вдосконалення практичних умінь і навичок, які допомагають критичному сприйманню соціальних відносин та соціального оточення, встановленню контролю щодо способу життя та розширенню можливостей для життєвого та професійного самовизначення. Використання моделі копінг-поведінки, в контексті нашої проблеми, полягає в розумінні необхідності актуалізації ефективних копінг-стратегій, які пов'язані із використанням внутрішніх ресурсів особистості і середовища. Отже, науковці доводять, що вагомим потенціалом володіють особистісні копінг-стратегії, які безпосередньо базуються на використанні позитивної Я-концепції, підвищенні рівня емпатії та вдосконаленні внутрішнього локус-контролю, тоді як соціальні копінг-стратегії охоплюють практичну діяльність, що передбачає соціальну підтримку, яка забезпечується членами сім'ї, друзями, іншими значущими для комбатантів особами, а також соціальними мережами.

В основі моделі самоефективності лежить розуміння того, що станом свого особистого благополуччя, професійних здобутків, здоров'я людина може ефективно управляти самостійно. У практичній площині, щоб управляти життям необхідно бути обізнаним, вмотивованим, мати віру в себе, бути переконаним у своїй здатності керувати подіями, які впливають на життя та здоров'я, ефективно діяти. Висока результативність діяльності, зазвичай, виявляється пов'язаною з високою самоефективністю, яка виступає найкращим предиктором поведінки, що сприяє ефективній реалізації колишнього військовослужбовця у мирному житті. Відзначимо, що набуття та підвищення самоефективності особи в кризових умовах існування можна досягти або шляхом саморозвитку, або під впливом ззовні, наприклад, в результаті переконання іншою значущою (авторитетною) особою та під впливом групи (відчуття групової ефективності), як переконання людей у тому, що їхні спільні зусилля можуть спричинити соціальні зміни. Модель соціальної підтримки визначає,

що соціальна підтримка, як функціональна складова міжособистісних відносин, може бути поділена на чотири широкі види підтримуючої поведінки: емоційна (прояв емпатії, любові, довіри та турботи); інструментальна (реальна допомога іншим); інформаційна (сприяння у вирішенні проблем шляхом надання важливої інформації, поради, пропозицій); зворотній зв'язок (підтримка у формі оцінки поведінки, ефективності вирішення проблем, інформації, яка важлива для підтримки позитивної самооцінки). Ми переконані у тому, що соціальні стосунки можуть сприяти психологічній, соціальній адаптації, засвоєнню форм здорової поведінки і відновленню, якщо вони мають характер підтримки та можуть ефективно впливати на вдосконалення особистісних та професійних якостей колишніх військовослужбовців, які були учасниками військових дій.

У нашому баченні фахівець, який опановує та ефективно використовує у своїй практичній діяльності інновації, що базуються на акмеологічному підході, є новатором, вільним від стереотипів, йому притаманний високий рівень морального обов'язку та відповідальності за результати своєї професійної діяльності перед кожним учасником військових дій, який звернувся за реабілітаційною допомогою у соціальні служби. Практичне використання наведених вище практичних моделей допоможе в активізації внутрішнього потенціалу комбатанта та сприятиме у використанні всіх ресурсів особи, завдяки яким вона самостійно зможе підтримувати і відновлювати свій статус в процесі адаптації до умов мирного життя після наслідків воєнного конфлікту.

Висновки. Чинна система заходів з реабілітації військовослужбовців, ветеранів бойових, учасників АТО доволі часто носить лише фрагментарний характер. Як наслідок, зростає незадоволеність військовослужбовців своїм становищем у суспільстві, відбувається зростання суїцидальної поведінки, підвищується психологічне неблагополуччя. Задля зменшення прояву негативних явищ пропонуємо використовувати надбання акмеології та практично впроваджувати акмеологічний підхід через використання конкретних практичних моделей, що базуються на акмеологічному підході (навчання життєвим навичкам, мотивації, афективного навчання, копінг-поведінки, самоефективності, соціальної підтримки). У подальших напрацюваннях зупинимося на конкретних результатах, які були отримані від впровадження інновацій, що базуються на використанні акмеологічного підходу.

Список використаних джерел:

1. Олексюк Н. С. Професійна підготовка фахівців соціальної реабілітації в Україні як вимога часу. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. Сер. : Педагогічні науки, 2016. № 6 (303) жовтень, 2016. Ч. III. С. 40–47.
2. Рева Г. В., Врублевський В. К., Ксьонзенко В. П., Мариніч І. В. Український соціум : загрози екстремальних ситуацій: монографія / за ред. проф. В. К. Врублевського. Київ : Інформаційно-видавничий центр «Інтелект», 2003. 206 с.
3. Миронець С. М. Особливості психологічного забезпечення міжнародних гуманітарних місій. Матеріали 16-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції рятувальників (23-24 вересня 2014 р.). Київ : ІДУЦЗ, 2014. 193 с.
4. Миронець С. М. Сучасні проблеми психологічної допомоги та захисту населення в умовах надзвичайних ситуацій та збройних конфліктів. *Психолого-педагогічні особливості розвитку особистості в освітньому просторі* : збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (Мукачєво, 17–18 травня 2017 р.). Вид-во МДУ, 2017. С. 35–37.
5. Зверєва І. Д. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І. Д. Зверєвої. Київ, Сімферополь : Універсум, 2012. 536 с.
6. Мосійчук Т. Є. Поняття соціальної реабілітації та його соціологічне обґрунтування. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. М'язувівський збірник. Вип. 6-7. Одеса : Астропринт, 2000. С. 77–86.
7. Матвійчук Т. В. Проблеми соціально-психологічної адаптації учасників бойових дій до мирного життя. *Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців* : тези доповідей V Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 30–31 березня 2017 р.) [ред. кол. Є.М. Потапчук (голов. ред.), Т.Л. Левицька та ін.]. Хмельницький : ХНУ, 2017. С. 150–151.
8. Шпак В. П. Реабілітаційна педагогіка : навч. пос. Полтава : АСМІ, 2006. 328 с.
9. Бандура А. Теория социального научения. СПб. : Евразия, 2000. 320 с.
10. Яковлева Н. В. Метажизнедеятельность: опыт применения метасистемного подхода к анализу жизнедеятельности человека. *Прикладная юридическая психология*. 2011. № 2. С. 18–22.
11. Пальчевський С. С. Акмеологія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. Київ : Кондор, 2008. 398 с.
12. Коробка Л. М. Самовизначення особи та спільноти щодо здоров'я в контексті проблеми адаптації до умов і наслідків воєнного конфлікту. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. Сер. : Педагогічні науки. 2016. №6 (303) жовтень, 2016. Ч. III. С. 263–271.